

LEGĂTURILE STOLNICULUI CONSTANTIN CANTACUZINO CU RUSIA

de C. ȘERBAN

Stolnicul Constantin Cantacuzino este considerat ca fiind unul din cei mai de seamă reprezentanți, în Țara Românească, ai culturii poporului nostru la sfârșitul sec. al XVII-lea și începutul sec. al XVIII-lea. Pregătirea științifică, concepția înaintată despre lume, activitatea multilaterală îl apropie pe acest cărturar luminat, în multe puncte de vedere, de contemporanul său din Moldova — învățatul domn Dimitrie Cantemir¹.

Descendent din puternica și influenta familie bizantină Cantacuzino, stabilită în Țara Românească la începutul sec. al XVII-lea, Constantin Cantacuzino și-a făcut studiile în școlile superioare, din acea vreme — de la Adrianopole, de la Constantinopole și de la Padova (Italia), — și a reușit în scurtă vreme să-și însușească disciplinele de bază care se predau în acele școli: logica, psihologia, filozofia, fizica, matematica, (geometria și astronomia), geografia, literatura greacă și latină². De altfel, în lucrările sale, științifice și literare, sînt oglindite importante cunoștințe din domeniul istoriei, teologiei, filologiei, geografiei, etnografiei și cartografiei.

Din opera sa istorică cea mai de seamă este „Istoria Țării Românești” care ocupă un loc important în istoriografia vremii. Prin erudiția sa vastă, prin întrebuintarea critică a izvoarelor, prin claritatea și originalitatea planului și prin elaborarea ideii unității neamului românesc răspîndit pe teritoriul Țării Românești, Moldovei și Transilvaniei, stolnicul C. Cantacuzino rămîne unul din cei mai de seamă cronicari din Țara Românească de la sfârșitul sec. XVII și începutul sec. XVIII³.

Acest important personaj era un adevărat poliglot. Știa foarte bine limba greacă și latină; cunoștea deasemenea limbile italiană, turcă și rusă. De la el s-au păstrat lucrări și o bogată corespondență redactată în limbile greacă, latină și italiană.

Constantin Cantacuzino a fost totodată și un călător neobosit. De la vîrsta de 15 ani și-a început lungile sale călătorii prin Țara Romî-

¹ N. Cartoian, „Istoria literaturii romîne vechi”, Buc., 1945 vol. III, p. 263.

² R. Ortiz, N. Cartoian, Lo stolnic Cantacuzino, Un grande erudito romeno a Padova, Bucarest, 1943. p. 44—55, 62—66.

³ Stolnicul C. Cantacuzino, Istoria Țării Romînești, Craiova 1944, p. 70; N. Cartoian, Op. cit., p. 271.

nească, Moldova și Transilvania, în pen. Balcanică, în Europa Centrală și în regiunile mediteraneene. A fost la Iași, Brașov, Sibiu, la Constantinopol și Adrianopol, în insula Creta, la Veneția și Padova, la Viena, Buda și Varșovia. Din călătoria sa în Italia s-au păstrat pînă astăzi fragmente dintr-un jurnal personal, foarte interesant prin conținutul său⁴.

Aceste călătorii peste holare au avut rolul să-i îmbogățească nu numai cunoștințele de geografie și istorie, dar să-l pună în legătură cu oamenii politici, de știință și literatură ai vremii. Intr-una din aceste călătorii, făcuta la Iași, mărturisește el mai tirziu, l-a cunoscut pe învățatul Nicolae Milescu Spătarul. „L-am cunoscut (pe Spătarul Nicolae Milescu)... cind am stat pentru citva timp la Iași... era un om înțelept și un bun conducător”⁵.

C. Cantacuzino a lasat o puternică impresie asupra contemporanilor. Agentul suedez Hylteen, care l-a cunoscut prin anul 1713, cînd a trecut prin Tirgoviște, scrie că stolnicul era „un bătrîn cinstit, care prin studii și calatorii în străinătate a căpătat o mare experiență și o mare dibăcie”⁶. Aprecierea unui alt călător străin Ed. Chisthull — care a însoțit pe lordul Paget în trecere prin Țara Romînească în 1702 — se apropie foarte mult de cea anterioară. La 24 aprilie 1702, el scrie că „stolnicul este un om în vîrstă, care a călătorit prin multe țări ale Europei. Este foarte inițial în controversa religioasă a bisericii sale, precum și în multe științe profane. Este foarte priceput în politică. Domnitorul asculta de povețele sale care sînt intoldeana izvorite din grija cinstei și a interesului țării”⁷.

Stolnicul C. Cantacuzino a avut în aceeași măsură o bogală activitate politica despre care s-a scris prea puțin. Pătrunderea în rîndul dregătorilor i-a fost mult ușurată de locul pe care îl ocupa în ierarhia feudală a vremii și mai ales de faptul că era fiul postelnicului C. Cantacuzino, primul sfetnic al domnitorului Grigorie Ghica. A ocupat rînd pe rînd funcția de postelnic, de stolnic și de vel stolnic. În vremea lui C. Brincoveanu a fost și caimacan (1695).

Din mărturisirile banului Mihai Cantacuzino reese că stolnicul avea puțin interes pentru funcția de dregător. Totuși el a ținut foarte mult în cursul carierii sale politice, să fie șef al Cancelariei domnești. Această funcție îi dădea posibilitatea să cunoască în cea mai largă măsură secretele de stat și să fie în strînsă legătură cu cancelariile europene și cu guvernul otoman. Anton Maria del Chiaro, secretarul personal al lui C. Brincoveanu, menționează că stolnicul „dirija corespondența domnului cu suveranii creștini și avea în grija pe secretarii pentru limbile italiană, latină, germană, polonă, greacă și turcă”⁸. Această

⁴ Acad. R.P.R. mss. 1498, p. 59, 126—133.

⁵ A. A. C. *Stourdza*, C. Brancovan, prince de Valachie, 1688—1714. Son regne et son époque. Paris, 1915, p. 261, nr. 280 (7 iunie, 1709).

⁶ Doc. *Hurmuzaki*, vol. IX, partea I, pag. 524—527.

⁷ C. *Chisthull*, Călătoria prin Țara Romînească (1702) Trad. din engleză de Caterina Piteșteanu. Buc., 1923, p. 5.

⁸ A. M. *Del Chiaro Fiorentino*, Revoluțiile Valahiei, Iași, 1929, p. 104.

funcție a deținut-o C. Cantacuzino încă din timpul domniei lui Șerban Cantacuzino, vreme de aproape 37 ani, adică și în cursul domniei fiului său Ștefan Cantacuzino. „Prin-însul urma Șerban Voevod corespondența cu slăpinitorii Europei, asemenea și C. Brîncoveanu, cum și la urmă fiul său Ștefan Cantacuzino” — precizează istoricul Mihail Cantacuzino banul⁹.

În îndeplinirea acestei funcții C. Cantacuzino a adoptat o atitudine foarte interesantă. Toată corespondența cu cancelariile europene, cu monarhii și cu guvernele respective era redactată după indicațiile sale. În același timp el adresa aceluiași destinatar o scrisoare personală la care primea răspuns deosebit pe numele său. Așa își explică un istoric din sec. al XVIII-lea de ce, „la casa sa (adică a lui C. Cantacuzino) erau mult mai multe scrisori de la împărați și privilegiiuri pentru neamul Cantacuzinilor” decât în arhiva Cancelariei domnești¹⁰.

Pînă în prezent, nu a fost întocmită o evidență a întregii corespondențe aparținînd stolnicului C. Cantacuzino. Totuși, din materialele publicate și din acelea identificate pînă în prezent, în arhive, reese că această corespondență ar fi avut un volum impresionant. El a ținut corespondență cu împăratul Austriei, cu diferiți miniștri și ambasadorii austrieci, cu regele Sobieski al Poloniei¹¹ și cu miniștrii săi, cu ambasadorii marilor puteri europene acreditați la Constantinopol. O bună parte din această corespondență a avut-o cu personalități din lumea greacă cum ar fi patriarhii Ierusalimului Dosoftei și Hrisant Notara, cu Alexandru Exaporitul, cu Mihail Dimo și cu diferiți negustori din compania grecească de la Brașov¹².

Acum 3 ani, un istoric englez a publicat un articol despre „Unele documente românești aflate în corespondența lordului Paget”, ambasadorul Angliei la Constantinopol. El arăta că în arhiva lui Paget găsise scrisori scrise sau adresate lui C. Brîncoveanu, stolnicului C. Cantacuzino și lui C. Duca domnul Moldovei. Din acele 96 de scrisori menționate, rediate integral sau parțial, 70 aparțin stolnicului C. Cantacuzino. Ele sînt din perioada 1693—1701, și sînt scrise în limbile italiană și la-

⁹ *N. Iorga*, Genealogia Cantacuzinilor de Banul Mihail Cantacuzino,, Buc., 1902. p. 292.

¹⁰ *Idem*, p. 293. Cit privește personalul Cancelariei domnești pe vremea lui C. Brîncoveanu el se compunea în felul următor: pentru scrisorile interne, în limba română, se îngrijea grămăticul Constantin Strimbeanu. Ajutoarele lui se recrutau de la școala de la sf. Sava care funcționa în București din 1678.

Pentru scrisorile în limbi străine erau angajați diferiți secretari. Bartholomeo Ferrati medic, (lb. germană), Nicolae Folos de Wolf (lb. latină), A. M. del Chiaro (lb. italiană), David Corbea și fratele său Theodor Corbea (lb. latină, slavonă, rusă și greacă), Afenduli clucerul (lb. turcă). Pentru scrisorile oficiale venite de la Constantinopol în lb. turcă erau folosiți la traducerea lor secretarii turci atașați pe lângă persoana domnului. Vezi și *N. Iorga*, „Istoria literaturii romine în sec. XVIII”, vol. I, (p. 39—43); Alți secretari Andrei Wolf, Nicolae de Porta, Teodor Ladislau Dindar, Petru Grienner; mai existau pentru limbile polonă și ungară, vezi *N. Dobrescu* și *C. Giurescu* Documente privitoare la C. Brîncoveanu Buc. 1907, p. XIII—XIV.

¹¹ Doc. *Hurmuzaki*, supl. II, vol. III, p. 181—182.

¹² Doc. *Hurmuzaki*, vol. XIV, partea I, pp. 248, 271—272, 511, 516, 528, 595, 608, 613—614, 628, 638 și 672.

tină. Din lectura lor reese că Anglia a jucat un rol deosebit în încheierea păcii de la Karlovitz și că stolnicul era preocupat nu numai de problemele de filozofie și literatură, dar mai ales de problemele politice¹³.

Un fond de arhivă neutilizat pînă acum îl constituie corespondența pe care stolnicul C. Cantacuzino a purtat-o cu Petru cel Mare, cu cancelarii Golovin și Golovkin și cu alți înalți demnitari ruși. Această corespondență a fost semnalată prima dată de Gr. Tocilescu, în 1878, în raportul său prezentat la Academia Romină despre călătoria de studii făcută în Rusia cu cîteva luni mai înainte (1877). El arăta că cercetase cu acest prilej Arhivele Imperiale din Moscova, unde găsisse materiale interesante și inedite în dosarele privind „Legăturile cu Moldova”. Printre acestea se găsea un mare număr de scrisori ale stolnicului trimise guvernului rus. Gr. Tocilescu a parcurs acest fond documentar, a întocmit o listă sumară a documentelor, iar pe unele din ele le-a copiat în întregime. Insemnările sale sînt cuprinse în cîteva condici care au fost depuse la Biblioteca Academiei R.P.R. după moartea istoricului. Abia în 1949, publicarea inventarului manuscriselor rusești de la Academia R.P.R. a scos în evidență înalta valoare a acestor materiale pentru istoria relațiilor romino-ruse¹⁴.

Un alt material care cuprinde tot corespondența stolnicului cu guvernul rus, publicat în condiții speciale acum 42 de ani, îl constituie cele 332 de scrisori ale lui C. Brincoveanu, ale stolnicului și ale unor membri ai familiei Cantacuzino precum și ale diferiților agenți diplomați munteni, pe care aceștia le-au trimis sau le-au primit de la Moscova în anii 1701—1714¹⁵.

Acest fond documentar a fost achiziționat — în ajunul primului război mondial — de un descendent al lui C. Brincoveanu, care avea intenția să publice un studiu (în trei vol.) privind politica externă a lui C. Brincoveanu¹⁶. Din cele 332 documente, cele mai multe scrisori aparțin tot stolnicului C. Cantacuzino. Această publicație, din care n-a apărut decît volumul III, a fost cunoscută de un cerc limitat de persoane datorită faptului că lucrarea n-a fost pusă în circulație¹⁷.

Printr-un concurs fericit de împrejurări o parte din aceste scrisori aflate la Moscova au intrat în posesia Bibliotecii Academiei R.P.R. (secție manuscrise) în 1953, provenind din Arhiva Palatului. Este vorba

¹³ E. D. Tappe Documents concernig Rumanian in the Paget papers, Slavonic and east european review 1954, tom. XXXIII, nr. 80, pp. 201—211.

¹⁴ Manuscrisele rusești la Acad. RPR. Ed. Cartea Rusă. Buc., 1949, p. 60.

¹⁵ A. A. C. Stourdza, Constantin Brancovan, Prince de Valachie, (1688—1714). Son regne et son époque, vol. III, Paris, 1915, 302+285 p. Documentele au fost publicate în lb. rusă și lb. franceză indiferent în ce limbă fuseseră scrise. Alegerea lor din arhivă a fost făcută de A. A. C. Stourdza, traducerea în lb. rusă a fost făcută de funcționarii de la arhive iar în lb. franceză de Ujtenhoven și Walter din Moscova. Traducerea și editarea lor este defectoasă. Textul rus este mai bogat decît cel în lb. franceză

¹⁶ V. Zaborovskî, Colecția de documente externe a domnului Basarab Brîncoveanu, Revista Istorică, 1931, pp. 113—116.

¹⁷ G. C., Legăturile dintre Petru cel Mare și Brîncoveanu, „Studii”, 1950, nr. 3, p. 169—177. Lucrarea lui A. A. C. Stourdza a fost folosită și de N. Iorga în „Istoria Romînilor”, vol. VI, pp. 419, 423, 444, 457 și urm.

de 719 fotocopii — după originalele aflate la Moscova — redactate în limba greacă, română, rusă și latină; cele mai multe sînt scrise cifrat¹⁸.

Acest material bogat, dovedește existența unor strînse legături diplomatice romîno-ruse în primele decenii ale sec. XVIII, în care stolnicul a ocupat un rol important.

*
* *
*

Legăturile stolnicului C. Cantacuzino cu Rusia constituie o latură puțin cunoscută a activității sale. Aceasta este oglindită în informațiile sărace din studiile și articolele apărute pînă acum privind relațiile romîno-ruse de la sfîrșitul sec. al XVII-lea și începutul sec. al XVIII-lea. Aceste materiale accentuează mai mult asupra legăturilor stabilite de Șerban Cantacuzino cu țarii Moscovei și de C. Brîncoveanu cu Petru cel Mare (prin intermediul ceaușului David Corbea și al altor soli) precum și despre legăturile lui Dim. Cantemir cu Rusia¹⁹.

Ca să înțelegem condițiile în care se stabilesc legăturile stolnicului C. Cantacuzino cu Rusia este necesar să aruncăm o scurtă privire asupra relațiilor internaționale din acea vreme. Sfîrșitul sec. al XVII-lea a atras în mod deosebit atenția istoricilor pentru că atunci s-a produs o importantă schimbare a raportului de forță dintre diferitele state ale Europei centrale și răsăritene. Ne referim îndeosebi la decăderea precipitată a Imperiului otoman și la ridicarea unei mari puteri în răsăritul Europei: Rusia.

Așezată la răsăritul a 3 mari imperii (Turcia, Austria și Rusia) Țara Romînească nu putea să nu participe în mod activ la desfășurarea evenimentelor internaționale, iar în ceea ce-l privește pe stolnicul C. Cantacuzino, cu atît de mult, ținînd seamă de importanța funcției pe care o deținea. În timpul războiului Ligii Sfînte împotriva Turciei este cunoscută acțiunea, atribuită lui Șerban Cantacuzino pe lângă guvernul austriac, pentru scoaterea Țării Romînești de sub stăpînirea turcească. De sigur că domnul nu a întreprins nimic fără știrea șefului cancelariei — adică C. Cantacuzino — ci dimpotrivă stolnicul și-a desfășurat pe larg toată priceperea pentru a contribui la reușita tratativilor. În această vreme el poartă corespondență cu contele Mikes, Karoly, Kinski, Marsigli, gen. Veterani etc. împuterniciții împăratului Austriei.

Intrarea Rusiei în Liga Sfîntă și campania armatei ruse împotriva Azovului (1687) au contribuit la restabilirea vechilor legături ale Țării

¹⁸ Biblioteca Acad. RPR. Arhiva 648. Documents des archives de Moscou. 14 pach, numerotate de la A—L, într-o mapă de pînză verde; 402 sînt cifrate, 255 în limba greacă, 49 în română, 8 latină, 5 rusă, din anii 1700—1709. Comparînd acest fond cu acela publicat de A. A. C. Stourdza, constatăm că aici sînt unele scrisori inedite. Aceste copii au valoare și din punct de vedere lingvistic, fiind reproduse după originalele scrise în limba romînă, calitate pe care cele publicate au pierdut-o prin traducerea în limba rusă sau în limba franceză.

¹⁹ P. *Constantinescu-Iași* „Relațiile culturale romîno-ruse în trecut”, Buc., 1955, pp. 160—165, 170—176, 180—192.

Românești cu Rusia²⁰. Ea a fost grăbită mai ales de faptul că guvernul austriac își arătase adevăratele sale intenții prin anexarea Țării Românești și Transilvaniei²¹. În vara anului 1688 a fost trimisă din Țara Românească o solie în Rusia în persoana arhimandritului Isaia de la minăstirea Sf. Pavel (Muntele Athos), prin care se cerea „ajutor și milă” pentru eliberarea țării de sub stăpînirea turcească. Acesta avea asupra lui scrisori de la Șerban Cantacuzino adresate guvernului rus, patriarhului Ioachim al Moscovei și hatmanului cazacilor, Ivan Mazepa. Rolul lui C. Cantacuzino în această solie nu este cunoscut în mod precis. Totuși socotim că și el a fost de acord cu această acțiune, dacă nu chiar inițiatorul ei; cit privește scrisorile, de sigur că el le-a cunoscut și poate chiar le-a și redactat, avînd în vedere afirmațiile istoricului din sec. al XVIII-lea, menționat anterior.

Documentele cunoscute pînă acum stabilesc că acest prim contact al lui Șerban Cantacuzino cu guvernul rus nu s-a continuat în mod permanent și că după moartea domnului au existat numai unele rare legături. Venirea la domnie a lui C. Brîncoveanu, lipsit pînă atunci de o experiență temeinică în politica externă, desfășurarea operațiilor militare pe cîmpiile Ungariei în favoarea aliaților-datoriți și loviturilor date de armata rusă împotriva Ligii Sfinte în ceceea privește condițiile încheerii păcii, amestecul Angliei și Olandei în negocierile de pace, sînt o serie de fapte care trebuie ținute în seamă, pentru a se explica oscilațiile conducătorilor din Țara Românească — care mențineau relații politice secrete cu marile puteri europene — în desfășurarea evenimentelor. C. Brîncoveanu și stolnicul C. Cantacuzino luptau pentru a scăpa Țara Românească de o eventuală anexiune din partea Austriei. Deaceia ei încercau să-și atragă simpatia și a mediatorilor păcii (Olanda și Anglia) și a Rusiei ale carei promisiuni dădeau mari speranțe în vederea eliberării de sub stăpînirea turcească²².

Spre sfîrșitul ultimului deceniu al sec. al XVII-lea, rezolvarea crizei orientale — dezlănțuită de asediul Vienei — se apropia de sfîrșit. Marile operații militare purtate de Rusia și Austria s-au terminat cu zdrobirea rezistenței turcești la cetatea Azov și la Zenta.

Tratatul de pace secrete (fără știrea guvernului rus) dintre guvernul otoman și cel austriac, ajunseseră la un acord, cu toate că Rusia insista pentru continuarea războiului. În acest moment stolnicul Cantacuzino s-a hotărît să reia legăturile cu Rusia. El a convins pe C. Brîncoveanu să trimită la Moscova pe vel comisul Gh. Castriotul, omul de încredere al domnitorului. Solul a plecat în primăvara anului 1698, avînd asupra lui un memoriu cu propuneri în care se cerea ocrotirea Țării Românești de către Rusia atît împotriva Turciei cît și a Austriei²³.

În asigurarea succesului misiunii vel comisului Gheorghe Castriotul se puneau mari speranțe în serviciile spătarului Nicolae Milescu care

²⁰ G. C. Babușchina. *Insemnătatea internațională a campaniilor din 1687 și 1689*, *Istoriceskie Zapiski*, vol. XXXIII (1950), p. 158—172.

²¹ *Doc. Hurmuzaki*, vol. IX, partea I, pp. 324, 330, 332.

²² E. D. Tappe, *op. cit.*, p. 201—211.

²³ Acad. RPR mss. 5216, p. 27; mss. 326, p. 29.

se afla în Rusia încă din 1671 și îndeplinea pe lângă Posolski Prikaz funcția de tâlmaci pentru limbile greacă (veche și modernă), latină și moldovenească²⁴. Pentru aceasta stolnicul C. Cantacuzino i-a adresat spălarului o scrisoare în limba română care începe așa: „Cinstite vechi al nostru de binevoitoriu și frate mai mare, dumneata spatariu Neculai de la domnul Dumnezeu sănătate întregă, viață lungă și toate norocirile dumitale den toată inima poftesc și rog“. Conținutul ei este foarte scurt. Ceea ce trebuie de menționat este faptul că în scrisoare exista expus un plan de luptă antiotoman realizabil cu sprijinul Rusiei — „cele ce-ți va spune aducătorul aceste scrisori sînt pentru binele întregii creștinătăți“²⁵.

La Moscova vel comisul Gh. Castriotul a avut cîteva întrevederi cu cancelarul F. Golovin și chiar cu Petru cel Mare. Asemenea călătorie a mai făcut el și în 1699. Intotdeauna solul munțean-a fost primit în aceleași condițiuni ca și solii altor puteri europene. În registrul „Biroului Ambasadorilor“ se menționează că el a primit toată întreținerea în natură și în bani²⁶.

Restabilirea legăturilor diplomatice cu Moscova avea de data aceasta un caracter mult mai stabil și mai eficace. Între cele două guverne s-a hotărît schimbarea de noi solii. În afară de Gh. Castriotul a mai fost la Moscova căpitanul Sava Constantin (1698), Panaiot Radu, (1699) și Petru Damian, (1701).

Menținerea acestor legături se făcea însă în condiții foarte grele. Distanța dintre Moscova și București era de peste 1.000 km. Ea putea fi parcursă de curieri, cu mijloacele înapoiate din acea vreme, în mai mult de o lună de zile. De exemplu Petru Damain a călătorit de la 6 aprilie pînă la 9 mai în anul 1701.

Călătoria prin Ucraina era foarte periculoasă, pentru că această regiune era deseori cutreerată de bande înarmate de turco-tătari. Deaceia, a fost stabilit un traseu fix și anume: București-Gherghița-Buzău-Rîmnic-Foșani-Iași-Soroca-Nemirov-Kvostov-Kiev-Baturin și Moscova. Asigurarea călătoriei lor prin Ucraina a fost dată în grija cazacilor zaporojeni al căror hatman — Ivan Mazepa — își avea reședința la Baturin.

Uneori era periculos de călătorit chiar prin Moldova, unde domniile se schimbau des și nutreau, mai mult sau mai puțin, sentimente filoturce. Cu toate acestea, legăturile s-au întărit tot mai mult. Astfel, s-a hotărît chiar înființarea unei reprezentanțe muntene permanente la Moscova. În acest post a fost numit Panaiot Radu²⁷.

Tratatul diplomatic romino-ruse din anii 1698—1700, s-au încheiat cu succes. Între Moscova și București (sau Tîrgoviște) s-a stabilit un schimb permanent de curieri care aduceau scrisori nu numai

²⁴ P. P. Panaitescu, Nicolas Spathar Milesco, Paris, 1925, p. 68, 145.

²⁵ Acad. R.P.R. mss. 5148, p. 205 (8 aprilie 1698) - P. P. Panaitescu, „Influența polonă și rusă în cultura românească“, Buc., 1935—1936, curs lit. p. 600—601.

²⁶ A primit o jumătate de rublă pe zi iar în natură: rachiu, mied ars, bere, furaje pentru cai, lemn pentru încălzit, luminări pentru luminat atît pentru el cît și pentru însoțitorii săi. Vezi A. A. C. Stourdza, op. cit., p. 47—48.

²⁷ Acad. R.P.R. mss. 5216, p. 29.

pentru guvernul rus și cel din Țara Românească, ci stabileau legătura și cu ambasadorul Rusiei la Constantinopol. S-a hotărât deasemenea să se folosească cifrul în redactarea scrisorilor pentru a pune la adăpost atât pe semnatari cât și pe destinatari. Cheia cifrului era cunoscută de un număr foarte mic de persoane printre care și stolnicul C. Cantacuzino²⁸. Aceste scrisori erau descifrate la Posolski Prikaz (Biroul Ambasadorilor) de către spătarul Milescu care, traducea scrisorile românești și grecești în limba rusă²⁹.

Acest schimb de solii a convins guvernul rus de importanța legăturilor cu conducătorii Țării Românești. Pentru că această acțiune putea să fie descoperită de turci și să aducă mari primejdii lui C. Brîncoveanu și stolnicului C. Cantacuzino, Petru cel Mare a hotărât — la cererea lor — de a acorda un ucaz de protecție pentru ei și pentru familiile lor. La începutul anului 1701, Petru cel Mare trimitea o scrisoare lui C. Brîncoveanu și alta separată stolnicului și fratelui său Mihai Cantacuzino spătarul, prin care recunoștea slujbele și credința lor față de Rusia; în caz ca vor fi siliți să părăsească țara în viitor, li se promitea libera trecere în Rusia și așezarea lor în orașele din Ucraina³⁰.

Interesul pe care l-a manifestat stolnicul C. Cantacuzino pentru menținerea acestor legături politice cu Moscova, reiese și din faptul că el a urmarit să recruteze în această acțiune numai oameni pe care se putea conta. Stolnicul nutrea sentimente paterne față de Constantin Brîncoveanu iar relațiile dintre el și domnie dovedeau o perfectă înțelegere; totuși ca unul care avea o practică diplomatică mai îndelungată, a căutat să introducă în acest păienjenis de tainice legături, numai pe oamenii săi de încredere. Astfel, vedem că în toamna anului 1702 rezidentul muntean dela Moscova este înlocuit cu ceașul David Corbea, omul de casă al spătarului Mihai Cantacuzino, fratele stolnicului³¹.

Pînă atunci ceașul David Corbea se remarcase în îndeplinirea cu succes a unor importante misiuni diplomatice în Polonia, (1698) și în Transilvania, (1700 -1701). Ca un bun cunoscător al limbii latine, el fusese folosit de Cancelaria domnească ca talmaci pel îngă solii străini care treceau prin Țara Românească³².

Trimiterea în graba a ceașului David Corbea la Moscova era foarte necesară ținînd seama de acțiunea anti-otomană pregătită de conducă-

²⁸ Scrierea cifrată era mult folosită în corespondența particulară la sfîrșitul sec. XVII și începutul sec. XVIII. C. Brîncoveanu o folosește în „Insemnările de taină” din anii 1693—1695, 1699, 1700, 1703, 1707. Vezi *N. Iorga*, „Studii și documente”, vol. V, p. 311, nota 1; *E. Virtosu*, „Foletul novel”, Buc. 1941, p. LII, 175—194.

Stolnicul a folosit-o în călătoria sa în străinătate în Italia. Vezi Acad. RPR. mss. 1498, p. 135 v. Deasemenea trimișii domnului la Constantinopol. *N. Iorga*, „Studii și documente”, v. vol. III, p. 96—98; Acad. RPR, XI—228.

²⁹ *A. A. C. Stourdza*, op. cit. p. 31, 38.

³⁰ Acad. RPR. mss. 5244, p. 109; vezi și *A. A. C. Stourdza*, op. cit. p. 18, textul integral din 29 ianuarie 1701.

³¹ Ceașul era însoțit de 6 pers.: Matei fratele său, Constandin tovarăș de la steagul lui vel spătarul, Mihai stegarul, Timotei tovarăș, Nicolae celeatnic și Nicola. Acad. RPR. arh. 648, pach. K—21; pach. K—21; *A. A. C. Stourdza*, op. cit., p. 29—30.

³² *P. P. Panaitescu*, „Influența polonă și rusă în cultura românească”, Buc., 1935—1936, curs lit. p. 608—621.

torii popoarelor balcanice care luptau pentru înlăturarea stăpînirii turcești. Cu cîteva luni mai înainte avusese loc la București — la Curtea domnească — o consfătuire cu caracter secret la care participase: C. Brîncoveanu, stolnicul C. Cantacuzino, spătarul Mihai Cantacuzino și patriarhul Ierusalimului, Dosoftei.

În cursul acestei consfătuiri problema principală discutată a fost lupta de eliberare „a tuturor pravoslavnicilor creștini, celor juguiți de spurcatul și necredinciosul tiran și păgîn turc...” fiind îndemnați la acest sfat de rugămîntea „grecilor și a sîrbilor, bulgarilor, arnăuților, moldovenilor, de a rumînilor Ardealului și de alți vecini ce sîntu împrejurul țării noastre”³³. Principalele probleme discutate au fost: situația inter-națională, starea internă din Imperiul otoman, stadiul relațiilor ruso-turce și relațiile bisericești între Apus și Răsărit.

Din analiza situației internaționale reeșea că guvernul turc urmărea desfășurarea războiului pentru succesiune la tronul Spaniei dorind înfrîngerea Franței (punctul 11), că alianța franco-suedeză era pe punctul de a se lărgi prin aderarea Ungariei protestante (punctul 13), că popoarele creștine urmăreau desfășurarea războiului nordic dorind încheierea unei păci provizorii pentru ca apoi Rusia să înceapă războiul cu Turcia (punctul 14)).

Situația internă din Imperiul otoman era caracterizată printr-o descompunere totală: domnește mizeria și jaful, se simte lipsa elementelor capabile la conducere, sînt mari nemulțumiri în rîndul maselor (punctul 12). În acest fel puterea turcească era socotită ca ușor vulnerabilă (punctul 7).

Analizînd situația relațiilor ruso-turce s-a constatat că ele ajunseseră într-un impas. Deși pacea fusese de curînd încheiată (1700), existau totuși unele semne că ea nu mai putea fi menținută multă vreme; și aceasta se producea mai ales în urma intrigilor marilor puteri apusene care vroiau să împingă Turcia într-un război împotriva Rusiei. S-a ajuns chiar la convingerea că turcii fac pregătiri de război în secret. Direcția atacului însă nu era cunoscută: unii credeau că ar fi Moreea, alții Rusia.

În privința relațiilor bisericești dintre Apus și Răsărit, membrii consfătuirii au constatat creșterea influenței religiei catolice, datorite sprijinului dat de Austria. În consecință se cerea încetarea persecuției religioase împotriva ortodocșilor (punctul 24). În acest sens, Rusia era solicitată să intervină direct împotriva „unirii” și pentru garantarea libertății religioase în Transilvania (punctul 26).

În încheiere s-a stabilit un plan politico-militar de acțiune împotriva turcilor, plan care trebuia pus în aplicare din Rusia, cu sprijinul popoarelor răsculate din Pen. Balcanică. Acțiunea trebuia dusă în același timp împotriva tătarilor și a cazacilor de pe malul drept al Niprului (punctul 6, 8, 15).

În această luptă, care trebuia dezlănțuită cît mai curînd, unii aliați din Pen. Balcanică făcuseră intense pregătiri. Astfel, șefii sîrbi din Dalmația — Iancovici și Ivan Sinobat — trimiseseră pe căpitanul Arsenie

³³ Acad R.P.R. arh. 648, pach. K—20.

la București să-l anunțe pe Brincoveanu că sîrbii „sînt gata cu oamenii lor și cu alți frați ai lor să-și verse sîngele” pentru libertate (punctul 24). Alți aliați moldoveni mercenari de la frontiera Poloniei conduși de rothmîstrul Constantin Turculeț „slujitor bun și pravoslavnic adevărat” făceau declarații asemănătoare.

Desfășurarea acțiunilor militare urma să se facă astfel: 1) o armată aliată trebuia să cucerească cetatea Kerci printr-o acțiune de pe mare (punctul 18); 2) o altă armată aliată trebuia să atace de pe uscat cetatea Oceakov și taberile tătarilor din Bugeak; după aceasta urma să se facă joncțiunea cu armata moldovenilor și a muntenilor (punctul 19); 3) a treia armată — rusă — trebuia să atace cetatea Perekop pentru a împiedica ieșirea tătarilor din Crimeea. În acest sector al frontului se propunea aducerea de calmuci „tătarii avînd mare frică de acest nărod de oameni” (punctul 20—21).

Hotărîrile consfătuirii au fost redactate — sub îndrumarea stolnicului — în forma unui memoriu, de către ceaușul David Corbea și trimise odată cu el la Moscova. Este problematic ca acest memoriu să fi fost scris de ceauș abia la Moscova după indicațiile verbale primite de la C. Brincoveanu așa cum se afirmă într-un articol referitor la activitatea ceaușului³⁴. Acest memoriu cuprinde 34 de puncte și conține multe elemente de amănunt care cu greu ar fi putut fi reținute aidoma în memoria solului³⁵.

Conținutul memoriului oglindește, în largă măsură, ideile stolnicului cu privire la unitatea neamului românesc, susținute în „Istoria Țării Românești”. În același timp el se face interpretul dorinței poporului care lupta pentru înlăturarea stăpîniri turcești.

Numirea lui David Corbea ca rezident la Moscova necesita alegerea unui curier permanent care să transmită știrile mai importante fără intermediul altei persoane. În această funcție a fost numit Theodor Corbea, fratele lui David ceaușul, care pînă atunci îndeplinise funcția de traducător pentru limba latină în Cancelaria domnească (1703)³⁶. Prin trimiteră lui David Corbea la Moscova și alegerea fratelui său ca curier extraordinar, stolnicul C. Cantacuzino era convins că menținerea secretului acestor legături fusese asigurată.

În ceea ce privește răspunsul lui Petru cel Mare la memoriul trimis³⁷ prin David Corbea, el a fost comunicat verbal lui Theodor Corbea. Din acest răspuns reșea că Rusia era de acord cu propunerile din memoriu și-și menținea promisiunile făcute pentru a sprijini lupta popoarelor asuprite³⁸; fiind deocamdată angajată în războiu cu Suedia era necesar însă să se aștepte încheierea păcii cu aceasta și abia după aceea să se

³⁴ C. Georgescu-Buzdu, „Un sol român la Moscova în sec. XVIII”, „Veac Nou”, 14 ian. 1955; aici nu se vorbește nimic de consfătuirea de la București.

³⁵ Acad. R.P.R. Arh. 648, pach. K—20, (9 dec. 1702).

³⁶ A. A. C. Stourdza op. cit., p. 39—42.

³⁷ Pe textul original se află adnotările cu creionul făcute de cancelarul Golovin sau de Petru cel Mare.

³⁸ A. A. C. Stourdza, op. cit., p. 74.

înceapă lupta împotriva turcilor. Pentru aceasta guvernul rus trebuia informal în deaproape de tot ce se petrecea în Imperiul otoman.

Din acest moment s-a stabilit un important schimb de scrisori între Petru cel Mare, cancelarul Golovin și alți demnitari politici ruși și între C. Brincoveanu, stolnicul C. Cantacuzino și Mihai Cantacuzino spătarul. În afară de aceștia mai țineau corespondență cu Moscova — ceva mai rar — vel comisul Gheorghe Castriotul³⁹; patriarhul Ierusalimului precum și alți membri ai familiei Cantacuzino.

Cea mai mare parte din această corespondență s-a păstrat și ea oferă un prețios material documentar istoricilor. Scrisorile trimise sau primite de către stolnicul C. Cantacuzino oferă multe și bogate informații în acest sens. Acest fapt confirmă afirmațiile banului Mihail Cantacuzino privitoare la felul cum obișnuia să-și lucreze stolnicul corespondența cu cancelariile străine. Comparînd scrisorile stolnicului cu ale lui C. Brincoveanu trimise în aceeași zi și aceleași persoane, constatăm că, acelea ale stolnicului ne oferă un material mai bogat și mai interesant.

Caracterul informațiilor trimise de către stolnic are un conținut foarte variat. În primul rînd sînt știri privind starea internă și evenimentele politice și militare din Imperiul otoman. Astfel, la 4 oct. (1702) stolnicul arăta că vizirul Tatlaban mustafa „care nu știa să scrie și nici să citească” înclina pentru război împotriva creștinilor, ațîțat fiind de hanul tătarilor³⁹.

La începutul anului 1704, într-o scrisoare adresată ceaușului, el descria haosul care exista în administrația internă a Imperiului otoman și pomenea despre instabilitatea funcționarilor turci, despre moartea sultanului Mustafa, despre sosirea hanului tătarilor din Bugeac la Constantinopol, despre răscoalele din Mesopotamia și Anatolia care fuseseră înăbușite de ieniceri⁴⁰. Totodată se mai arăta că turcii construiesc fortificații la hotarul lor cu Rusia, că trimit trupe în Crimeia, că au expediat o flotă în Marea Neagră în sprijinul tătarilor, că au blocat gurile Donului scufundînd la vărsarea fluviului în Marea de Azov un galion încărcat cu bolovani⁴¹.

„Ni se scrie astăzi din Țarigrad că turcii pregătesc o flotă, pe care au intenția să o trimită în Crimeea, formată din catarge, fregate, șeici, și altele cu care au trimis din insula Kios pe Admurakhan pașa. Se spune deasemenea că ei trimit cu această flotă un galion, foarte mare dar vechi și scos din servicii, cu intenția de a-l duce — cu multe altele — la vărsarea Donului în mare și acolo, după ce-l vor umple cu piatră, să-l scufunde în scopul de a bloca gurile (Donului) și să împiedice ieșirea la mare a corăbiilor monarhului nostru (adică Petru cel Mare)...⁴².

În ceea ce privește construirea fortificațiilor din Crimeia, stolnicul dădea numărul salahorilor trimiși din Țara Românească la Kerci (250), al meșterilor meseriași trimiși din Constantinopol, al flotei turcești staționate la Kerci (4 galioane și alte vase mici de aprovizionare); dease-

³⁹ A. A. C. Stourdza, op. cit., p. 34—35.

⁴⁰ *Idem*, p. 73—76.

⁴¹ *Idem*, p. 76—80.

⁴² *Idem*, p. 79.

menea se dădeau date privitoare la aprovizionarea cu alimente a armatei turcești din cetățile Ocakov, (150.000 kile de brinză și 6.000 saci de pesmeți), Rusciuk și Silistra (250.000 kile de brinză și orz), Belgrad (600.000 kile de brinză și orz) ⁴²; despre concentrările armatei turcești se transmiteau efectivele (5.000 tătari, din Bugeac la Perekop, 19 galioane de la Constantinopol la Kerci) ⁴⁴.

Aceste scrisori erau însoțite de planurile cetăților turcești aflate în construcție, de rapoartele agenților stolnicului trimiși la Constantinopol și în importante orașe turcești. În capitala Imperiului otoman era agent chiar fiul său Ștefan, viitorul domn al Țării Românești ⁴⁵, precum și nepotul său Toma Cantacuzino. „Află că fiul meu Ștefan se pregătește să plece la Constantinopol, zilele acestea într-o mare și importantă misiune pentru țara noastră” ⁴⁶. La Kerci se afla clucerul Afenduli. Acesta trimisese planurile cetății însoțite de un memoriu privitor la dimensiunile zidurilor. La cetatea Kafa se afla căpitanul Sterie. El comunica știri despre relațiile polono-tătare și turco-tătare ⁴⁷.

În iarna anului 1705, stolnicul comunica lui Petru cel Mare că guvernul turc întâmpina mari greutăți din partea tătarilor cărora vroia să le îngăduiască autonomia. Tot odată potrivit rapoartelor primite de la agenții sai, el arăta că la 25 dec. 1705 izbucnise un puternic incendiu la Constantinopol în șantierele Arsenalului. Cu acest prilej fusese pierdută o mare cantitate de material de construcții și corăbii ⁴⁸.

Din scrisorile stolnicului reese că în toamna anului 1707, starea internă în Turcia se agravase „semnele și veștile adevărate despre acest guvern incapabil sosesc zilnic pentru că vizirul actual se potrivește întocmai cu marele sultan căruia nu-i este gândul și ochii decât la bani... el (adică vizirul) a intrat în favorile sale și face din el ce vrea. Dorința sa (adică a vizirului) nu-i alta decât să-i distrugă pe pași și pe marii conducători ai Imperiului otoman; pe unii îi ucide, pe alții îi trimite în exil și pe restul îi terorizează... poporul geme, se vorbește mult și apar profeții...” ⁴⁹.

Asemenea știri sînt multe; nu vom insista asupra lor, ci vom trece la o altă categorie de informații procurate de stolnic. În scrisorile stolnicului mai sînt informații care se referă la evenimentele petrecute în țările vecine (Transilvania, Ungaria, Polonia) și în țările apusene. Se dau vești despre desfășurarea răscoalei lui Fr. Rakoți (efectivele armatei răs-

⁴² A. A. C. Stourdza, op. cit., p. 81—86.

⁴⁴ *Idem*, p. 86—88.

⁴⁵ A. A. C. Stourdza, op. cit., p. 111—112.

⁴⁶ *Idem*, p. 112.

⁴⁷ *Idem*, p. 93—94; 95—96.

⁴⁸ *Idem*, p. 112—113.

⁴⁹ *Idem*, p. 176.

culaților, amestecul Franței); la aceste scrisori erau anexate rapoartele contelui M. Mikes corespondentul său în Transilvania⁵⁰.

Deasemenea, erau prezentate: politica Angliei și Olandei privitor la Transilvania (1705), evenimentele din Polonia, operațiile militare suedeze în Saxonia. El făcea uneori și aprecieri asupra situației politice internaționale. Astfel, demasca politica nesinceră a panilor polonezi (perfidia și minciunile acestora) pe care o considera drept cauza principală a descompunerii politice a țării lor⁵¹. Într-o scrisoare din 9 decembrie 1702 adresată ceaușului David Corbea, stolnicul C. Cantacuzino își exprima entuziasmul la primirea veștilor despre victoriile armatei ruse în luptele cu suedezi. „...Noi simțim în posesia diferitelor vești pe baza cărora Șeremetev a înfrînt de mai multe ori pe suedezi.. că a distrus complet taberile dușmanului... să dea Dumnezeu ca pe viitor să aflăm știri și mai bune de cît acestea“⁵².

Despre situația din Franța stolnicul descrie scandalul din societatea înaltă franceză provocat de căsătoria secretă a lui Ludovic al XIV-lea cu doamna de Maintenon; un loc deosebit îl ocupă prezentarea foametei care bîntuia în acea vreme în Franța („din care cauză mureau oamenii“) precum și menționarea negocierilor de pace franco-olandeze⁵³.

Cunoștințele stolnicului C. Cantacuzino despre situația politică internațională erau completate cu știrile pe care le primea de la Petru cel Mare și de la cancelarul Golovin care răspundeau la scrisorile sale. Astfel, el aflase multe amănunte despre acțiunile militare rusești de pe țărmurile baltice, despre politica Rusiei față de Polonia, Turcia și Austria, despre legăturile secrete stabilite între guvernul rus și conducătorii popoarelor balcanice⁵⁴. Lui i se trimiteau în copie planurile cetăților suedeze (Narva, Dorpat, Kronșlos) cucerite de armata rusă. În legătură cu aceasta într-una din scrisori stolnicul își exprimă suprema sa dorință: să primească planul Constantinopolului cucerit de ruși⁵⁵. Deasemenea el primea știri despre starea internă din Rusia. De exemplu răscoalele de la Astrakan (1706) și răscoala condusă de Kondratie Bulavin (1708)⁵⁶.

Succesele tot mai numeroase ale armatei ruse împotriva suedezielă dădeau mari speranțe stolnicului C. Cantacuzino. El scria că „Petru cel Mare este baza tuturor întâmplărilor și speranța și bucuria tuturor creștinilor care gem sub apăsarea stăpînirii turcești“⁵⁷. Încrederea stolnicului în politica externă a Rusiei față de Turcia merge pînă acolo, încît el

⁵⁰ *Idem*, p. 73, 76, 81—86, 96—99, 108—109, 163—165, vezi și Arh. 648, pach. F—1—9, 18—19.

⁵¹ A. A. C. *Stourda*, op. cit., p. 263.

⁵² *Idem*, p. 37; Acad. RPR. Arh. 648, K, 2—14.

⁵³ *Idem*, p. 263.

⁵⁴ *Idem.*, p. 36—37, 116—117, 153—155, 156—157, 180—181.

⁵⁵ *Idem*, p. 45.

⁵⁶ *Idem*, p. 141—144, 232, 242—243.

⁵⁷ *Idem*, p. 82.

nu ezită să declare că va lupta pînă la moarte în slujba Rusiei „pînă la ultima suflare voi fi gata să vă slujesc în măsura forțelor mele... pentru eliberarea noastră din mîinile tiranului (turc)“⁵⁸.

După cum se știe, în 1708, intrarea suedezilor în Ucraina s-a făcut odată cu trădarea hatmanului Mazepa care a trecut de partea lui Carol al XII-lea. Acest fapt punea în mare pericol menținerea legăturilor secrete ale stolnicului cu Rusia. Ivan Mazepa era unul din intermediarii transmiterii corespondenței către Moscova și Constantinopol prin Țara Românească. El cunoștea conținutul tuturor scrisorilor care trecuseră pe la Baturin și cheia cifrului în care erau scrise. Pentru această, a fost nevoit să schimbe cifrul, traseul curierilor și să se stabilească legătura cu noul hatman al cazacilor — credincios Rusiei — Scoropadski⁵⁹.

Scrisorile din anul 1708—1709 conțin date numeroase asupra desfășurării campaniei Suediei în Ucraina din momentul începutului invaziei pînă la zdrobirea cotropitorilor la Poltava. După victorie, Petru cel Mare a transmis domnilor Țării Românești și Moldovei o înștiințare oficială⁶⁰ care a produs un ecou deosebit în rîndul boierilor, orășenilor și întregului popor⁶¹. Stolnicul C. Cantacuzino arăta că la aflarea acestei vești „în toate bisericile s-a serbat victoria împotriva suedezilor”. Această bucurie, continuă el, a resimțit-o și poporul sirb, care speră în liberarea lui cu ajutorul Rusiei⁶².

Prezența lui Carol al XII-lea la Bender, intensificarea pregătirilor militare ale Turciei, presiunile exercitate de Anglia și Franța la Constantinopol, au fost premisele agravării relațiilor ruso-turce care mai trziu au declanșat războiul ruso-turc. Precipitarea evenimentelor și locul important pe care stolnicul îl deținea la Curtea domnească a provocat o modificare în raporturile sale cu Constantin Brîncoveanu⁶³. După mărturisirile cronicarilor contemporani, reese că Constantin Brîncoveanu se temea de puternica familie Cantacuzino, care deținea cele mai importante funcții de stat (stolnicul era șeful Cancelariei domnești, Toma Cantacuzino era mare spătar). Dim. Cantemir afirmă că puternica și numeroasa familie a Cantacuzinilor ar fi avut intenția să revendice domnia prin intrigile care constituiau practica obișnuită a vremii; și aceasta se producea într-un moment în care trebuia să se ia o hotărîre importantă: trecerea de partea Rusiei. Poziția lui C. Brîncoveanu era mai primejdioasă.

⁵⁸ *Idem.*, p. 54.

⁵⁹ A. A. C. Stourdza, op. cit., p. 244—245, 247—248.

⁶⁰ *Idem.*, p. 285—286.

⁶¹ *Idem.*, p. 265—286; Acad. RPR Arh. 646, pach. D—nr. 7—14.

⁶² *Idem.*, p. 265—266.

⁶³ De fapt aceasta începuse încă din 1706, cînd C. Brîncoveanu a demis pe ceașul David Corbea din funcția pe care o ocupa la Moscova, iar în 1707 pe Mihai Cantacuzino din funcția de vel spătar. Vezi G. S. Ardeleanu, „Știri privitoare la istoria Țărilor Romîne în corespondența împăratului Rusiei, Petru I”, în „Studii și cercetări de istorie medie”, 1950 I, p. 207—208, 213.

Ca împuternicit al sultanului, el trebuia să execute ordinelor Inaltei Porți și în același timp să-și dovedească credința față de Rusia. În schimb stolnicul C. Cantacuzino, care răspundea numai față de domn, putea să acționeze în' voie pe lângă guvernul rus.

C. Brîncoveanu dorea eliberarea Țării Românești de sub stăpînirea turcilor cu ajutorul Rusiei, însă socotea că aceasta trebuia să se facă numai în momentul intrării armatei ruse în țară⁶⁴, așa cum de altfel a făcut Dim. Cantemir. În felul acesta se stabilise, prin scrisori, trecerea sa în mod fățiș de partea Rusiei. Deaceea, C. Brîncoveanu a menținut legăturile secrete cu guvernul rus. În vara anului 1711, el a trimis la Iași pe vel comisul Gh. Castriotul cu un mesaj personal adresat lui Petru cel Mare⁶⁵. Puțin mai târziu, aflînd de existența unei armate ruse la Brăila, el a stabilit, prin corespondență, legătura cu generalul Rönne⁶⁶; și toate acestea pînă la aflarea rezultatului luptei de la Vadul Hușilor. Menținerea acestor legături se datora în mare măsură stolnicului C. Cantacuzino care, sfătuisese pe domn, în aceea vreme, cînd ezitățile acestuia — între Rusia și Turcia — erau foarte puternice, „Să păzească convențiunea făcută împăratului Rusiei și să nu calce legămintele ce făcuse prin Castriotul“⁶⁷.

Agravarea relațiilor dintre C. Brîncoveanu și familia Cantacuzino s-a produs în momentul în care spătarul Toma a trecut în mod fățiș de partea Rusiei. Prin locul pe care îl ocupa — ca șef al armatei — el a discreditat mult poziția lui C. Brîncoveanu față de turci care, curînd l-au mazilit și l-au arestat cu toată familia sa.

După încheerea păcii de la Vadul Hușilor, stolnicul C. Cantacuzino a reluat legăturile cu Rusia. Omul său de încredere pe lângă guvernul rus era acum nepotul său Toma Cantacuzino, care primise gradul de general în armata rusă. Continuarea corespondenței și transmiterea scrisorilor misiunii diplomatice rusești de la Constantinopol prin Țara Românească se făcea acum cu mare greutate. Insuși C. Brîncoveanu s-a împotrivit, cîteva luni, la aceasta. Abia în decembrie 1711, domnul a încuviințat reluarea corespondenței secrete cu Moscova⁶⁸, pentru că din nou apăruseră perspectivele reizbucnirii unui război ruso-turc. De data aceasta C. Brîncoveanu a trimis un reprezentant personal pe lângă guvernul rus; el era vel comisul Gh. Castriotul, care își stabilise reședința la Kiev, pe lângă cartierul general al mareșalului P. P. Șeremetev⁶⁹. Curierii care

⁶⁴ A. Mișlaevski, Războiul cu Turcia din 1711. Operațiunea dela Prut. Petersburg, 1898, p. 254—257.

⁶⁵ A. Mișlaevski, Războiul cu Turcia din 1711, Operațiunea de la Prut. Petersburg, 1898.

⁶⁶ S. Calimach, Un document privitor la colaborarea militară romîno-rusă, „Studii“, 1950, nr. 3, p. 178—179.

⁶⁷ N. Iorga, Genealogia Cantacuzinilor, Buc., 1902, p. 11.

⁶⁸ A. A. C. Stourdza, op. cit., p. 290.

⁶⁹ B. P. Șeremetev, Jurnalul campaniilor militare din 1711—1712, Petersburg, 1898, p. 131.

transmiteau corespondența erau că căpitanul Lapedatu și Ștefan Marinovici.

Scrisorile din această perioadă se aseamănă prin conținut și prin felul în care sînt redactate⁷⁰ cu acelea din perioada anterioară campaniei de la Prut. Astfel, în ian. 1712, stolnicul trimite cancelarului Golovkin, odată cu pachetele de corespondență secretă aparținînd ambasadei ruse din Constantinopol și o scrisoare în care îi descrie intrigile politice din Constantinopol întreținute de Carol al XII-lea, negocierile misiunii turcești cu guvernul turc, și pregătirile de război ale turcilor. Iată cum este prezentată posibilitatea reînnoșării războiului ruso-turc: „nu îndrăznesc să vă obosesc cu noutățile din aceste țări, căci sigur că știți mai bine ca mine ce s-a petrecut după sosirea fostului vizir cu armata și cu hanul. Că au sosit la Constantinopol și au făcut consfătuiri în legătură cu menținerea păcii semnate la Prut. Astfel, văzînd că Azovul și celelalte nu le-au fost înapoiate, sînt hotărîți să reînceapă războiul. Ei au stabilit să vă trimită un agă cu diferite probleme, spunînd că dacă ele convin Rusiei pacea va fi confirmată, și dacă nu, se va face război; se spune că acest agă a plecat de mult din Constantinopol”⁷¹. După o lună urma o altă scrisoare asemănătoare, unde se mai adăugau informații privitoare la efectivele armatei turcești⁷².

În general, din aceste scrisori mai reeșca că popoarele creștine din Pen. Balcanică își manifestau din nou speranța recăpătării libertății cu ajutorul Rusiei. Astfel, în martie 1712, constatăm că pregătirile poporului sîrb erau destul de avansate în acest scop. Se strinsese o armată de aproape 30.000 oameni, provizii, arme, și se aștepta numai semnalul răscoalii⁷³. În vara anului 1713, după ratificarea păcii de la Vadul Hușilor, perspectivele reizbucnirii unui nou război ruso-turc au fost spulberate. Cu toate acestea, corespondența stolnicului, C. Cantacuzino cu guvernul rus s-a continuat și în anii următori. În 1714—1715, cînd îl aflăm scriînd cancelarului Golovkin, lui Petru cel Mare și lui P. P. Șafirov⁷⁴.

Aceste relații s-au menținut pînă în anul 1715, cînd ele au fost decoperite de turci și asupra familiei Cantacuzino s-a abătut o mare nenorocire. Ștefan Cantacuzino, domnul Țării Romînești, a fost mazilit și arestat odată cu tatăl său. În primăvara anului 1716 ei au fost executați la Constantinopol; curînd le-a urmat spătarul Mihai Cantacuzino și Radu Dudescu. Gh. Șincai care relatează în Cronica sa cauzele asasinării acestor

⁷⁰ Se menținea folosirea cifrului în corespondență. La Kiev se afla Theodor Corbea care părăsise țara în 1711, și fusese angajat ca traducător pentru scrisorile venite din Țara Romînească și Moldova.

⁷¹ A. A. C. Stourdza, op. cit., p. 290—292.

⁷² B. P. Șerementev, op. cit., p. 149.

⁷³ *Idem*, p. 131—132; N. Iorga, „Genealogia Cantacuzinilor”, Buc., 1902, p. 266.

⁷⁴ Pentru 1713, vezi Acad. RPR. mss. 5151, p. 342—343; pentru 1714—1715 vezi *idem*, p. 343 și mss. 5244, p. 24—25.

reprezentanți ai familiei Cantacuzino, menționează că ele se datoresc legăturilor secrete pe care le avuseseră cu Austria și Rusia deopotrivă. „Iată după puțin timp au oblicit Poarta turcească toate tocnelile Cantacuzinilor cu alte monarhii, cum se tocnișe cu nemții și cu **muscalii** (sublinierea n.n.) ca să le dea lor țară și să lepede jugul turcilor; căci le-au prins toate cărțile și privilegiurile... și pentru că și Ștefan Cantacuzino se înțeleșese cu nemții și cu muscalii l-au sugrumat în Țarigrad... așșderea și pe tatăl lui... și pe Mihai Cantacuzino spătarul și pe Radu Dudescu“⁷⁵.

Legăturile stolnicului C. Cantacuzino cu Rusia constituie un aspect puțin cunoscut al relațiilor româno-ruse din epoca lui Petru cel Mare. Ele confirmă continuitatea politicii dusă de Șerban Cantacuzino față de Rusia pentru scoaterea Țării Românești de sub stăpânirea turcească. Pe de altă parte aceste legături marchează o importantă etapă a legăturilor diplomatice — cu caracter secret — dintre Rusia și Țara Românească, realizate cu sprijinul familiei Cantacuzino, care de altfel a reluat aceste legături în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea.

Stolnicul C. Cantacuzino rămîne în istoria poporului nostru un mare cărturar luminat, dar în același timp și un important om politic. Din corespondența sa cu guvernul rus se remarcă maturitatea lui politică în interpretarea evenimentetelor internaționale. Stolnicul nu este un simplu spectator sau un intermediar interesat. În primul rînd el știe să se informeze, să-și aleagă colaboratorii și să asigure păstrarea secretului acestor legături timp de cîteva decenii.

Cunoștințele sale de natură politică sînt îmbogățite continuu cu ajutorul știrilor primite din partea guvernului rus. El ia atitudine în favoarea Rusiei nu numai în relațiile acesteia cu Turcia, dar și în relațiile cu celelalte puteri. Stolnicul își manifestă antipația față de suedezi, de francezi și de austrieci, cînd aceștia se opun politicii externe a lui Petru cel Mare. El se bucură de victoriile Rusiei împotriva suedezilor, el face propuneri acesteia în vederea declanșării războiului împotriva Turciei.

Această atitudine se explică prin faptul că el își dădea seama că numai Rusia putea — în acea vreme — să sprijine în mod direct lupta popoarelor din Țara Românească și din Pen. Balcanică pentru libertate și independență. Menținînd cu mari riscuri aceste legături, el a contribuit în mod indirect la succesele Rusiei în războiul nordic și în mod direct la pregătirile acesteia pentru războiul cu Turcia din 1711. Meritul său este cu atît mai mare, cu cît această linie politică era în concordanță cu aspirațiile poporului nostru care lupta de veacuri pentru înlăturarea stăpînirii otomane. El cunoștea voința de independență politică a poporului,

⁷⁵ G. Șincai „Cronica“, Buc., 1866, vol. III, p. 383.

studiase vechile cronici, își dădea seama că lupta trebuie să se ducă de întregul popor român din Moldova, Transilvania și Țara Românească, și că odată cu aceasta trebuiesc atrase în lupta împotriva turcilor și popoarele asuprite din Pen. Balcanică.

Cu toate că planurile sale politice n-au fost realizate, totuși ele au constituit pentru unii boieri cu idei înaintate din țara Românească și Moldova o orientare prețioasă în relațiile cu Rusia, orientare care a fost în întregime adoptată și lărgită mai ales în timpul războaielor ruso-turce din a doua jumătate a sec. XVIII⁷⁶.

⁷⁶ *Notă.* Documente inedite privitoare la problema tratată în acest articol se găsesc în Bibl. Acad. R.P.R. secția manuscrise Arhiva 648, F 1—9, 10—15 și K 2—14, 17—19; ele vor fi publicate integral în revista „Studii”.